יפעת מידע תקשורתי דרך מנחם בגין 96-98 (לשעבר דרך פ"ת) תל אביב 67138 טל. 03-5635050 פקס. 03-5617166

65708464-0	26/10/2018	הארץ - תרבות וספרות	עמוד 2	1	24.41x30.89
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910					

לראות כל יום ביומו כאילו היה זה יומנו האחרון

הפילוסוף הדני סרן קירקגור היה בן שלושים כשפירסם לפני 175 שנה את חיבורו "חיל ורעדה", המגדיר את האמונה כשילוב בין ויתור על כל הדברים שנותנים ערך לחיינו לבין חדוות האחיזה בהם

גדעון לב

סרן קירקגור. ציור מאת פ.ס. קלסטרופ, 1845 צילום: Royal Danish Library

הפילוסוף הדני סרן קירקגור היה אולי המבקר הנחרץ ביותר של המסורת הפילוסופית המנותקת מחיי אנוש: הוא דרש שכל רעיון שֶכלי יתורגם להוויה ולמעשה. רוב הפילוסופים מפתחי התורות, כתב, עומדים באותו יחס לתורותיהם כמו אדם הבונה טירה מפוארת אך מבלה את חייו בבקתה רעועה בסמוך. בעוד פילוסופים רבים ממשיכים לקשט את ארמונם בלי להבחין באיוולת או בצביעות של מעשיהם, הכישלון של קירקגור היה במוקד חייו ומחשבתו.

בילדותו ונעוריו איבד קירקגור את אמו ואחמישה משש אחיו ואחיותיו. אפשר לראות בו אדם אומלל שהגורל המַר לו. פרשה מכוננת אחרת בחייו היתה אהבתו הגדולה לרגינה אולסן. שלוש שנים אחרי שהכירו הציע קירקגור בן ה-27 נישואין לאולסן היפהפייה בת ה-18, אולם בטרם נישאו הוא ניתק כל קשר עמה בלי לתת הסבר. אולי נעשה הדבר כשחזור של אובדן האם, הפעם מתוך שליטה; אולי נבע מחרדה לאבד את רגינה, תוצאת המפגש החוזר עם המוות בנעוריו. כך או כך, קירקגור לא הפסיק לאהוב אותה כל ימיו, אהבה שלא היה מסוגל לממש.

קירקגור ראה בעצמו "אביר ויתור". מתוך רצון להקדיש עצמו לאל ויתר על אהבתו לרגינה אולסן. אהבה זו היתה אמנם הדבר היקר לו ביותר בעולם הסופי, אך הוא ראה אותה כמוגבלת ועלובה לעומת הקשר עם האינסופי. "אהבה היא הדבר היחיד שאני מומחה בו", כתב ביומנו, "רק תנו לי אובייקט לאהבתי. אך הנה אני עומד כאן כמו קֶשֶת, שקשתו מתוחה עד לקצה קצה, ומתבקש לקלוע במטרה הנמצאת חמישה צעדים לפניו".

אולם אחרי שוויתר הכיר קירקגור בכך שלא הפך שלם ושלו. מתוך מצבו הקיומי התחוור לו כי הוויתור אינו שקול לאמונה אלא הוא רק צעד בדרך אליה. יש אביר נועז יותר מאביר הוויתור, אביר שמצליח לעשות, במקביל לתנועת הוויתור, תנועה נוספת – תנועה של חזרה אל הסופי. קירקגור כינה אותו "אביר האמונה". בכך עוסק ספרו המופתי "חיל ורעדה", שלא מכבר מלאו 175 שנה לפרסומו (תורגם לעברית על ידי איל לוין, הוצאת מאגנס, 1986). אביר האמונה יודע את ארעיותו הבלתי נמנעת של הסופי, של האנושי, יודע גם את הנחמה שבאינסופי, "ועם כל זה טעמו של הסופי ערב לחכו כאילו מעולם לא נגלה לו משהו יותר גבוה" (עמ' 40).

כלומר, אמונה שלמה משלבת שני מעשים מנוגדים: ויתור על כל הדברים הסופיים שנותנים ערך לחיינו, כולל אנו עצמנו, ואחיזה בהם. המאמין רואה, באמת רואה, על כל הכאב הכרוך בכך, שהבל הבלים הכל; ובכל זאת, הוא משיג הבנה מלאה ונטולת כל רמייה עצמית של כיליונו הוודאי וכיליונם של כל האנשים והדברים, אך בכל זאת מצליח לאחוז בחדווה בחיים.

כיצד ניתן לאחוז תוך כדי ויתור, לוותר תוך כדי אחיזה? איך אפשר לשמוח בסופי אחרי שהתנערנו ממנו כליל? התשובה של קירקגור היא: בכוח האבסורד. האמונה היא פרדוקס: המאמין רואה את הסופיות ההכרחית של הקיים תוך כדי שהוא רואה גם את המלאות האינסופית שלו; והוא מצליח, מתוך הכאב העצום של הוויתור על כל היקר לו, להתענג על היקר לו.

היכולת לשוב לסופי לאחר שוויתרת עליו מתוך שכנוע מוחלט בחוסר אפשרותו היא נדירה. קירקגור כתב בכאב: "אני רואה היטב כמה חוזק, כוח פנימי ותודעה של חופש נחוצים כדי לעשות את התנועה של הוויתור האינסופי. ברור לי כמו כן שהדבר ניתן להיעשות. ואולם למעלה מזה איני יכול לתפוס, ואני עומד כולי השתאות לנוכח היכולת לוותר על הכל באופן מוחלט ובעת ובעונה אחת להשיג את הכל בשלמות וללא פחת – זה למעלה מכוח אנוש, זהו פלא" (עמ' 49).

אולם רק במצב הזה, הפלאי, רק מתוך אמונה, אפשר באמת לאהוב.

אביר האמונה מסלק כל תביעה מן האהבה, אף שהיא כל יישותו. אך אז הוא מבצע את התנועה הפנימית הנוספת, תנועה בלתי אפשרית כמעט, באומרו "על אף הכל אני מאמין שאשיג אותה, שאשיג אותה, כן, בכוח האבסורד, בכוח זה שאצל אלוהים הכל אפשרי" (עמ' 47–48). זה מה שעשתה הדמות הנערצת על קירקגור, אברהם, שוויתר את הוויתור שאין למעלה ממנו, עומד עם המאכלת בידו, שלם לחלוטין עם המעשה שהוא עומד לעשות אף שאין מעשה שהוא רוצה פחות לעשות, מניף את זרועו, יודע בוודאות גמורה שבעוד שבריר שנייה כבר לא יהיה בנו אשר אהב, ובכל זאת, למרות הוודאות, איכשהו ממשיך להאמין שלא יילקח ממנו.

את הקשר ההדוק בין ויתור, אמונה ואהבה אצל קירקגור תיארה החוקרת הישראלית שרון קרישק, מפרשניו המרתקים ביותר של קירקגור כיום, בספרה היפה "פילוסופיית האהבה של קירקגור". אביר האמונה, ציינה, מודע לגמרי, משוכנע לגמרי, בחוסר האפשרות המוחלט שבמצב, ועם זאת, גם מאמין כי אהבתו אפשרית היא. למעשה, הוויתור עליה הוא שהופך אותה לאפשרית. בלי תנועת הוויתור כל קשר כרוך בתלות, הדדית יותר או פחות, נינוחה יותר או פחות. בין שני אוהבים שלא הכירו בוויתור ההכרחי יכולים לשרור דאגה וחיבה, אולם התלות ביניהם פירושה שבקשר מעורבת תחושת בעלות, כלומר גם אנוכיות. אם יבצעו את תנועת הוויתור לבדה תתבטל אמנם האנוכיות, אולם תיעלם גם החדווה, שהיא מאפיין מהותי של אהבה. רק במצב של אמונה, ששבה לסופי אחרי שוויתרה עליו, תתכן אהבה שלמה, שמחה ונטולת תלות, בעלות או אנוכיות, כלומר נעדרת כל תביעה מהאהוב.

אביר האמונה הוא היחיד שמצליח הן לראות בכל רגע ורגע את החרב המתהפכת מעל ראשה של אהובתו, כמו גם מעל ראשו שלו, הן להימנע מנסיגה אל המנוחה שבוויתור, שבכאב. מכאן שאביר האמונה הוא היחיד שיכול לאהוב. הוא היחיד שחי חיים של משמעות ואושר ולא של אשליה או של זרות.

את אנשי אמונת האמת קשה מאוד לזהות, אין להם שום סימן היכר. בשונה מאבירי הוויתור שחייהם בדרך כלל סלולים, כפי שניתן לראות במקרים רבים אצל נזירים, כמרים או רבנים שמפנים עורף לעולם הזה וממקדים חייהם באינסופי, כל אביר אמונה חי במלואם את חייו שלו ולכן אין לו שום התוויה. חזותם החיצונית של אלו הנושאים עמם את האבן היקרה של האמונה עשויה להוליך שולל, הזהיר קירקגור, שכן היא דומה דמיון מדהים לחזותם של הנבערים מדעת שלא חרגו ממעגל הנהנתנות האסתטי או ממעגל הנורמטיביות האתי (עמ' 38). קירקגור תיאר אביר כזה, תיאור יוצא דופן של האדם השלם מבחינתו, של מי שהשיג את הגבוה ביותר: "הוא שייך כל־כולו לעולם, שום עם־הארץ איננו שייך יותר ממנו. אין בו מאומה מהטבע הנישא והמתעלה אשר על פיו ניכר אביר האין־סוף. בכל הוא מעורה וכל דבר מסב לו הנאה, ובהימשכו אחר תענוג הריהו משקע את עצמו בזה בלהיטות של אדם ארצי שטוף תענוגות. בפנותו לעבודתו אין הפרש בינו לבין פקיד שאיבד את נשמתו במערכת סבוכה של ניהול ספרים, כה מדויק הנהו... אם יפגוש במקרה איש כלבבו, ישיח עמו בהתלהבות... הוא חי כאילו שום אחריות אינה מוטלת על שכמו, דומה כי אחת היא לו מה ילד יום, ועם כל זה הוא רוכש לו את הזמן ובמחיר יקר ביותר, שכן אין הוא מבצע שום דבר, ולו גם הפעוט ביותר, אלא בכוח האבסורד... מתוך ויתור אינסופי מיצה האיש את כוס העצב התהומי אשר לחיים... ועם כל זה הוא חש ביטחון בהתענגו על הסופי, כאילו החיים בעולם הסופי היו הדבר הבטוח מכל" (עמ' 38–40).

קרישק השוותה את האופן שבו חווה אביר האמונה כל רגע ורגע של חייו למה שחש אדם שניצל באורח פלא ממוות. דוסטוייבסקי, שנידון למוות וזכה לחנינה ברגע האחרון ממש, כשכבר עמד מול כיתת היורים, שיחזר ב"אידיוט" את העובר בראשו של אדם הניצב עין בעין מול האַיִן: "לא היה [לי] אז דבר קשה יותר מן המחשבה הלא פוסקת: 'ומה אילו לא הייתי צריך למות? ומה אילו הושבו לי החיים – איזה אינסוף! הלוא כל זה היה אז שלי! הלוא הייתי הופך אז כל רגע לעידן שלם, ולא הייתי מאבד כלום'" (תרגום: נילי מירסקי, עמ' 61).

כל רגע הוא עידן שלם, לכל רגע יש ערך בלתי נדלה, אינסוף. זה נכון תמיד, לַכל. מי שמזהה זאת, מי שחי כך, מצליח לממש את מה שקירקגור הגדיר "החוכמה העמוקה ביותר": לראות כל יום ביומו כאילו היה זה יומנו האחרון, וגם הראשון ברצף השנים. היום, היום הזה ממש, שערו אותו בנפשכם כאחרון. העיתון בידיכם, לא תראו את זה של המחר. מבט בחלון, עננים אלה. מפגש עם בן הזוג או עם חבר קרוב. דבר לא יהיה מיותר. אין אפשרות לאדישות או סתמיות. כמה עומק ועושר, כמה רגש, ייטען כל רגע! אך בלא ייאוש, מרמור או טינה, שכן המבט הוא גם רך ורענן כשל בן יומו. צליל ציוץ הציפורים – מעודכם לא שמעתם כזה. אכן, מעודכם לא שמעתם כזה. מפגש עם אדם אהוב, מפגש ראשון ברצף השנים, והתרוננות הלב – הו, קיימת נפש כזו, ופגשתיה!

לאחר פרידתו מרגינה אולסן נסע קירקגור לברלין, שם התחיל לבנות את הטירה האדירה שיהיה "חיל ורעדה". לפתע נתבהר לו מה עשה, כיצד טעה. "לו היתה לי אמונה הייתי נשאר עם רגינה", כתב. "תודה לאל שעכשיו אני מבין זאת. בזמן האחרון הייתי קרוב לאיבוד דעתי". את "חיל ורעדה" פירסם בגיל 30, לפני 175 שנה, תחת שם העט יוהנס דה סילנטיו, יוהנס השותק, שהרי את אשר על לבו לא הצליח לומר לאהובתו. בחלוף השנים נישאה רגינה לגבר אחר. סרן נותר נאמן ומסור לה עד יומו האחרון.